

HET VLAAMS-NATIONALISME NA DE TWEDE WERELDOORLOG Verrijzenis of herrijzenis ?

BART DE WEVER*

NA DE TWEDE WERELDOORLOG LEEK HET TIJDPERK VAN HET NATIONALISME DEFINITIEF VOORBIJ. DE POLITIEKE EN SOCIAAL-ECONOMISCHE EVOLUTIE IN BELGIË ZORGDEN ER EVENWEL VOOR DAT DE VLAAMSE BEWEGING RELATIEF SNEL WEER EEN MASSA-AANHANG VERWIERF. IN HET ZOG DAARVAN WERD HET VLAAMS-NATIONALISME IN DE JAREN '60 OPNIEUW EEN FACTOR VAN POLITIEK BELANG. ONDERSTAANDE TEKST ONDERZOEKT HOE DAT VLAAMS-NATIONALISME ERIN SLAAGDE DE REPRESSIE TE OVERLEVEN EN ZICH TE REORGANISEREN.

I. Het “overlevend” Vlaams-nationalisme, 1945-1949

Nadat het grootste deel van het Vlaams-nationalisme tijdens de Tweede Wereldoorlog had gecollaboreerd, moesten de erfgenamen van deze politieke familie op de blaren zitten. Het Vlaams-nationalisme had zich bij de publieke opinie met een odium beladen dat het maar geleidelijk en gedeeltelijk van zich zou kunnen afschudden. De repressie zorgde er trouwens voor dat het georganiseerde Vlaams-nationalisme volledig van het toneel verdween, zeker het partijpolitieke. Gezien de collaboratie en gezien de scherpe tegenstelling na de oorlog tussen rechts (katholiek) en links (vrijzinnig), schakelde de Vlaamse Beweging - inclusief de nationalisten - zich na de oorlog aanvankelijk volledig in in het Belgisch kader. Een aantal gewezen Vlaams-nationalisten sloten zich aan bij flamingantische katholieke kringen, mensen als Tony Herbert werden vooraanstaande figuren binnen de CVP¹. Herbert was een spilfiguur in de nv *De Gids*, die op 5 oktober 1944 al opnieuw was begonnen met de uitgave van de kranten van de groep nv *De Standaard*, bladen die het flamingantisme tot hoofddoel van hun bestaan stelden. Dit flamingantisme was nu echter expliciet unionistisch en vaderlandslievend, federalisme en zeker nationalisme werden streng afgewezen.

De Nieuwe Standaard van Herbert belandde in een concurrentiestrijd op leven en dood met een heruitgave van de oude *De Standaard* en werd omgedoopt tot *De Nieuwe Gids*. De oude *De Standaard* verscheen weer vanaf 1 mei 1947 en werd uitgegeven door de vzw *De Schakel*, een groep van 22 bekende katholieke Vlaamsgezinden. Inhoudelijk was *De Standaard* flamingantischer en het blad weigerde ook - in tegenstelling tot *De Nieuwe Standaard* - om de collaboratie te veroordelen². De terugkeer van *De Standaard* zag men in Vlaamsgezinde, katholieke kringen als een nieuw verzamelteken voor het katholiek flamingantisme, een spoorslag voor de herlevende Vlaamse Beweging en voor de strijd tegen de (naar hun mening) al te harde repressie. *De Standaard* was inhoudelijk niet Vlaams-nationalistisch, maar werd door Vlaams-nationale milieus met vreugde verwelkomd. De liefde sloeg voor velen om in haat toen de krant zich resoluut tegen de

1 G. DURNEZ, *De Standaard. Het levensverhaal van een Vlaamse krant (1914-1918)*, Tielt, 1985, p. 535-539.

2 *Ibidem*.

pogingen keerde om een nieuwe Vlaams-nationale partij op te richten : *De Standaard* ijverde vurig voor een versterking van het Vlaamse element binnen de CVP.

Het (tijdelijk) verdwijnen van het nationalistisch element uit het flamingantisme had tot gevolg dat er zich opnieuw ook kringen uit het liberalisme (Willemsfonds) en voor het eerst ook kringen uit het socialisme (Vermeylefonds) toe aangesproken voelden. Voor het katholieke Davidsfonds was, gezien de na-oorlogse verhoudingen, een deelname van deze groepen aan de Vlaamse Beweging meer dan welkom. Het kwam zelfs, n.a.v. de talentelling in 1947, tot een samenwerking over de ideologische grenzen heen : Willems-, Vermeyle- en Davidsfonds gingen samen optreden tegen de talentelling in het Algemeen Vlaams Comité, evenwel zonder duurzaam resultaat ³.

Het nationalisme binnen de Vlaamse Beweging was echter ondanks alles niet dood. Lode Wils vatte het als volgt samen : “Al was in heel Europa het nationalisme ongeloofwaardig geworden, nadat het in de tussenoorlog zijn hoogtepunt had gevonden in het fascisme, toch ligt het niet voor de hand dat alle gelovige flaminganten Herbertianen waren geworden. Bovendien zouden velen die het door de schok van de oorlog geworden waren, het niet blijven. Sommigen zouden het, door de schok van de repressie, zelfs niet lang blijven; anderen zouden afhaken na de gedwongen troonsafstand van Leopold III” ⁴. De memoires van Frans Van Der Elst illustreren dit citaat, voor hem - en hij spreekt ongetwijfeld namens vele nationalist - was de lijn van Herbert niets minder dan “verraad tegen de Vlaams-nationale gedachte en de Vlaamse Beweging” ⁵.

De Vlaams-nationalisten kregen voor het eerst weer een stem toen op 17 mei 1945 de eerste editie verscheen van een Antwerps, satirisch weekblad onder de titel ‘*t Pallieterke*, opgericht door *Handelsblad*-journalist Bruno De Winter ⁶. Het blad legde de grootste schuld voor de collaboratie bij de achterstelling van de Vlamingen tijdens het interbellum door de “corrupte en onbekwame politici”. ‘*t Pallieterke* nam ook de verdediging op zich van de Vlaams-nationalistische en katholieke epuratieslachtoffers door het voortdurend hekelen van de repressie, door het blad beschouwd als anti-Vlaams. Qua inhoudelijke strekking was (en is) ‘*t Pallieterke* katholiek-rechts, op Vlaams vlak evolueerde het tegen het einde van de jaren ’40 van radicaal flamingantisch tot Vlaams-nationalistisch. ‘*t Pallieterke* zou een oplage gekend hebben die zich -na een piek van meer dan 50.000 exemplaren binnen de zes maanden na de stichting - tegen 1950 zou gestabiliseerd

3 T. VAN MOERBEKE, *Voorgeschiedenis en ontstaan van de Vlaamse Volksbeweging (1945-1957)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KULeuven, 1981, p. 281.

4 L. WILS, *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Leuven- Apeldoorn, Garant, 1995, p. 250.

5 F. VAN DER ELST, *De bewogen jaren. Mijn mémoires 1920/1958*, Tiel, 1985, p. 231.

6 M. VANVAECK, “*t Pallieterke van Bruno De Winter*, Antwerpen, 1987, *passim*.

• Een propagandatocht van de Vlaamse Concentratie in Sint-Pieters-Leeuw anno 1949; de amnestie-eis staat voorop. (Foto ADVN, Antwerpen)

hebben op 30.000 exemplaren. Onmiskenbaar speelde (en speelt) *'t Pallieterke* in het na-oorlogse perslandschap een opmerkelijke rol.

Nog scherper dan in *'t Pallieterke* werd de repressie aangevallen door het weekblad *Rommelpot*, waarvan de eerste editie verscheen op 26 december 1945. Hoofdredacteur van het blad was Daniël Merlevede. Inhoudelijk was het blad Vlaams-nationalistisch en Groot-Nederlands. *Rommelpot* schreef in een eigen, sarcastische stijl die erop gericht was een verbod op het blad te vermijden. Op zijn hoogtepunt zou het blad een oplage gekend hebben van 12.000 exemplaren. Verzetsgroeperingen eisten een verbod op het blad en er startte een gerechtelijk onderzoek tegen *Rommelpot*: op 11 juni 1947 werd op het redactiesecretariaat (te Antwerpen) alles in beslag genomen; na een vrijspraak werd het materiaal pas op 16 december 1948 terugbezorgd. In de nacht van 14 op 15 juni 1947 werd er tegen het redactiesecretariaat zelfs een bomaanslag gepleegd. In deze moeilijke omstandigheden bleef het blad toch verschijnen tot 24 december 1949. In de periode 1945-1949 verschenen ook nog andere periodieken met een Vlaams-nationale inslag, maar deze kenden slechts een beperkte oplage en veelal ook slechts een kortstondig bestaan.

Belangrijkste symbolen van het Vlaams-nationalisme tijdens het interbellum waren de IJzerbedevaart en het Nationaal Zangfeest. Beide jaarlijkse manifestaties werden opnieuw georganiseerd vanaf 1948. Herinrichter van het Zangfeest was het Algemeen

Nederlands Zangverbond (ANZ), een voortzetting van het vooroorlogse Vlaams Nationaal Zangverbond (VNZ)⁷. Aan de oorsprong van het ANZ lagen onder meer de Vlaams-nationalisten Herman Wagemans (de gewezen KVHV-praeses en advocaat) en Willem De Meyer (gewezen medestichter van het VNZ). Om leefbaar te kunnen zijn diende het ANZ zich echter te verruimen met vertegenwoordigers van de katholieke zuil, m.n. van de katholieke jeugdgroepen. Dit gaf aanleiding tot voortdurende wrijvingen tussen flamingantisme en nationalisme in het ANZ. Gevolg was dat de ‘katholieken’ zich terugtrokken uit het ANZ. Ze organiseerden vanaf 1953 de ‘Dag van het Vlaamse lied’, die de concurrentiestrijd met het Zangfeest van het ANZ echter zou verliezen. De organisatoren van de ‘Dag’ keerden dan ook in 1958 - tot ongenoegen van vele radicale Vlaams-nationalisten - terug naar het ANZ; het nationalistische ANZ dicteerde daarbij evenwel de voorwaarden.

Bij de herinrichting van de IJzerbedevaart deden zich eveneens van meet af aan problemen voor. N.a.v. de dynamitering van de IJzertoren op 16 maart 1946, vormden er zich onafhankelijk van elkaar twee IJzerbedevaartcomités. Het ene, met o.a. Herbert, wenste “de traditionele ceremonie bij de IJzer te wijzigen in een herdenkingsplechtigheid met Belgisch inzicht”. Het andere, met vooral Edward Clottens en het door hem gestichte Nieuw Verbond van Vlaamse Oud-Strijders (NIVOS), wenste aan de IJzerbedevaart een flamingantische inhoud te geven; deze groep vertoonde een nauwe affiniteit met de vzw De Schakel. Beide comités werden uiteindelijk in 1948 verenigd. Binnen het IJzerbedevaartcomité zou het niet tot een echte breuk komen zoals in het ANZ, maar de IJzerbedevaarten zouden toch geleidelijk hun Vlaams-nationalistisch karakter hernemen.

Al bij al was de situatie van het Vlaams-nationalisme in de eerste jaren na de oorlog weinig benijdenswaardig. De actieve basis van het Vlaams-nationalisme was volledig uitgeschakeld. Talloze Vlaams-nationalistische families werden door één of andere vorm van de repressie getroffen, zij hadden de kant gekozen van de verliezer en deelden nu in diens lot. Er heerste in die tijd heel wat materiële en sociale ellende onder de Vlaams-nationalisten. De repressie en de volkswoede maakten van de Vlaams-nationalisten nog meer dan vroeger een sociale sub-groep; zij die trouw bleven aan hun overtuiging waren aangewezen op elkaar. Openlijk Vlaams-nationalistische verenigingen waren vooralsnog ondenkbaar. Ook degenen die buiten de collaboratie waren gebleven, dienden zich gedeisd te houden. Her en der ontstonden er echter verenigingen van ‘zwarten’ onder één of andere sociaal-culturele dekmantel, vaak waren het volkskunstgroepen. Daarnaast doken er ook al snel jeugdgroepen op die zich richtten op kinderen uit

7 H. CROONENBORGH, *Het Vlaams Nationaal Zangverbond en het Algemeen Nederlands Zangverbond als flamingantische cultuurorganisaties (1933-1960)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KULeuven, 1979, *passim*.

getroffen families. Deze beperkte Vlaams-nationalistische reorganisatie deed zich vooral voor in de stedelijke centra, waar men over de nodige sociale anonimiteit beschikte.

In die periode bleef het belangrijkste doel van de nationalistische activiteit de organisatie van onderlinge solidariteit. Voor 1949 waren er geen noemenswaardige politieke manifestaties die openlijk Vlaams-nationalistisch van inslag waren.

II. De eerste pogingen tot Vlaams-nationale partijvorming, 1949-1954

De verkiezingen van 26 juni 1949 brachten in nationalistische kringen de vraag op de voorgrond of er opnieuw een eigen partij moest worden opgericht. Velen zagen in de repressie-kwestie immers een potentiële electorale hefboom voor eigen lijsten. Hierover werd druk overleg gepleegd, niet in het minst met een aantal VNV-kopstukken die toen nog gevangen zaten. In hoofdzaak tekenden er zich twee strekkingen af. Enerzijds waren er voorstanders van de onmiddellijke (her)oprichting van een partijpolitieke formatie. Anderen daarentegen wilden dat niet of nog niet, zij stelden hun hoop in de uitbouw van een Vlaamse vleugel binnen de CVP en eventueel ook in de pressie op die partij via een op te richten Vlaams-nationalistische, politieke beweging. De CVP zou trouwens - vooral om te vermijden dat de 'zwarte' stemmen voor haar zouden verloren gaan - bij deze verkiezingen een zogeheten verruiming doorvoeren; in concreto werd aan enkele gewezen kopstukken uit de collaborerende administratie een mandaat van provinciaal senator beloofd of een verkiesbare plaats op de CVP-lijsten toegezegd.

Uiteindelijk zou een hoofdzakelijk Antwerpse groep nationalisten een maand voor de verkiezingen overgaan tot de stichting van een partij onder de naam Vlaamse Concentratie⁸. De stichtingsvergadering ervan lokte nauwelijks 75 personen. Het voorzitterschap werd opgenomen door de gewezen Dinaso Alex Donckerwolcke; de partijleiding bestond voor het overige uit een heteroog gezelschap met onder andere gewezen VNV'ers, Rexisten en Dinaso's. Het collectief 'zwart' verleden was tussen hen zo niet het enige, dan toch zeker het belangrijkste bindteken. Dit blijkt ook duidelijk uit het verkiezingsprogramma van de partij: op de specifieke eisen m.b.t. de liquidatie van de repressie na, waren er nauwelijks verschilpunten met het CVP-programma. Op Vlaams vlak viel het programma erg karig uit.

Ondanks de beperkte tijd wist de Vlaamse Concentratie toch in de meeste Vlaamse arrondissementen kamerlijsten in te dienen. Bij de zoektocht naar kopmannen werd de partij ongetwijfeld geholpen door het feit dat sommigen, via een electorale 'repressie-rekenkunde', bijna euforische verwachtingen koesterden. In Brussel onthield men zich ten

⁸ BART DE WEVER, *Herrijzenis van de Vlaams-nationale partijpolitiek (1949-1965). Het arrondissement Antwerpen*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KULeuven, 1995, p. 41-135.

voordele van de lijst onder aanvoering van het gewezen Vlaams-nationaal parlementslid Edmond Van Dieren. In Kortrijk gebeurde hetzelfde ten voordele van de lijst onder aanvoering van de dissidente CVP'er en Vlaams-nationalist Jules Coussens. Enkel in de arrondissementen Hasselt, Ieper en Turnhout kwamen helemaal geen Vlaams-nationale lijsten op. De lijsten van de Vlaamse Concentratie, Coussens en Van Dieren samen haalden echter maar een goede 100.000 stemmen. Buiten twee provincieraadsleden in Antwerpen, was er nergens een verkozene.

De verkiezingsuitslag betekende een zware teleurstelling. De meeste lijsttrekkers haakten onmiddellijk of niet lang na de verkiezingen af. De Vlaamse Concentratie slaagde er nooit meer in enige dynamiek te ontwikkelen. Bij de verkiezingen van 1950, volledig toegespitst op de Koningskwestie, maakten de politieke omstandigheden het totaal onmogelijk om lijsten in te dienen. Ook pogingen om via onderhandelingen plaatsen op de CVP-lijsten te krijgen, liepen toen op niets uit. De Vlaamse Concentratie verdween daarmee definitief uit de politieke arena. Van de partij bleef al snel enkel nog een harde kern over, hoofdzakelijk in Antwerpen rond voorzitter Donckerwolcke. Bovendien was er intern voortdurend onenigheid, onder meer over de vraag of men nu verder moest streven naar de uitbouw van een partij of van een beweging. Nadat de Vlaamse Concentratie bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1952 nogmaals haar onmacht had getoond - de partij slaagde er nauwelijks in om deel te nemen - gingen voorstanders van de bewegingsformule over tot de stichting van de Vlaamse Volksbeweging (VVB), aanvankelijk echter eveneens zonder het minste succes.

Ook programmatisch was de verdere ontwikkeling van de Vlaamse Concentratie beperkt, de amnestie-eis bleef steeds centraal staan. Daarnaast werden er in de loop van 1951 enkele algemene teksten opgenomen over staatsstructuur, maatschappijvisie en buitenlands beleid. Ideologisch putte men daarin duidelijk uit allerlei ideeën die gangbaar waren in het Vlaams-nationalisme van de jaren '30; ook de fraseologie van die periode werd vaak letterlijk hernomen. Staatskundig pleitte de Vlaamse Concentratie voor een federale ordening van de Belgische staat. Hiermee bedoelde men evenwel vooral een aanknopen bij "de Zuidnederlandse traditie van de autonomie der gouwen". Bovendien werd het federalisme slechts opgevat als een overgangsfase leidend naar de Vlaamse overheersing van België en uiteindelijk naar de Dietse hereniging van België met Nederland. Maatschappelijk werden de traditionele doctrines afgewezen; de Concentratie pleitte daarentegen voor een organische samenlevingsopbouw met erkenning van de "natuurlijke groepen en organismen". De «nationale gemeenschap» diende het uitgangspunt te zijn voor de benadering van alle maatschappelijke vraagstukken.

Op de vooravond van de parlamentsverkiezingen van 1954 stonden de politieke kansen voor het Vlaams-nationalisme er alles behalve schitterend voor. De Vlaamse Concentratie betekende organisatorisch bijna niets meer, was intern verdeeld, bezat geen enkele

- Een van de eerste Volksunie-partijbijeenkomsten. Van links naar rechts : Wim Jorissen, kamertlid Herman Wagemans, partijvoorzitter Frans Van der Elst en Leo Wouters.
(Foto Bart De Wever, Berchem)

dynamiek en beschikte niet bepaald over een toekomstgericht programma. Nochtans was de Vlaamse Beweging, en ook het Vlaams-nationalisme, onder de homogene CVP-regeringen van 1950-1954 begonnen aan een voorzichtige herleving. Bovendien was het politiek klimaat voor een Vlaams-nationale deelname aan de verkiezingen beter dan in 1949 of in 1950. Tevens kon de CVP na vier jaar absolute meerderheid geen indrukwekkend palmares voorleggen aan de Vlaamsgezinde kiezer. De partij was er bijvoorbeeld niet in geslaagd om een herziening door te voeren van het beruchte artikel 123 sexies uit het strafwetboek. Al bij al was de hoop dus gewettigd deze keer met Vlaams-nationale lijsten een breder kiespubliek aan te spreken. Bij een aantal Vlaams-nationalisten groeide het inzicht dat er een nieuw politiek initiatief moest genomen worden.

Vooraf vanuit het in 1950 opgerichte Vlaams Comité voor Federalisme, vormde zich rond professor Walter Couvreur een groepje dat in een verder optreden van de Vlaamse Concentratie geen heil zag. Er moest een formatie aantreden die zich niet uitsluitend richtte op een repressie-publiek en die opteede voor federalisme (in de huidige betekenis

van het woord). Om dit doel te bereiken, werden er begin 1954 onder voorzitterschap van Couvreur moeizame gesprekken georganiseerd met delegaties van de Vlaamse Concentratie en van de VVB. Het project kreeg echter een nieuwe wending door persoonlijke contacten met mensen van het Algemeen Christelijk Middenstandsverbond (een voornamelijk Antwerpse, dissidente katholieke middenstandsvereniging) enerzijds en mensen van het Boerenfront (een hoofdzakelijk Mechelse, dissidente katholieke boerenorganisatie) anderzijds. De bedoeling was een electoraal kartel tussen de Vlaams-nationalisten en deze groepen tot stand te brengen, wat, met veel moeite, uiteindelijk ook lukte. Een maand voor de verkiezingen werd de nieuwe partij, onder de naam Christelijke Vlaamse Volksunie (CVV), aan de pers voorgesteld.

Eensgezindheid bij de Vlaams-nationalisten over het kartel was er echter allesbehalve en de katholieke kranten speelden daar handig op in. In het bijzonder de leiding van de Vlaamse Concentratie liet steeds duidelijker haar ongenoegen over de CVV blijken, maar ze stond te zwak om nog terug te krabbelen. Vooral in Antwerpen, waar Donckerwolcke na een bittere strijd de kop van de kamerlijst moest afstaan aan Herman Wagemans, speelden zich verschrikkelijke ruzies af. Daarenboven scoorde de CVV met 113.000 stemmen (3,36% in Vlaanderen) nauwelijks beter dan de Vlaamse Concentratie in 1949. Enkel Wagemans was voor de Kamer verkozen. Het kartel spatte direct volledig uit elkaar.

De (partij)politieke organisatie van het Vlaams-nationalisme leek nu meer dan ooit een hopeloze zaak. Desondanks begon Couvreur opnieuw gesprekken met mensen van de VVB en van de Vlaamse Concentratie om tot één formatie te komen. Het eensgezind optreden kwam er echter uiteindelijk niet, vooral vanwege de persoonlijke rancunes. In het najaar van 1954 gingen de belangrijkste initiatiefnemers van de CVV over tot de stichting van een nieuwe partij onder de naam Volksunie (VU). Van haar kant maakte de leiding van de Vlaamse Concentratie de overstap naar de bewegingsformule, ze voegde zich bij de schamele restanten van de VVB in een tweede editie van deze vereniging. Deze zou het niet lang volhouden, in 1956 volgde een derde en definitieve start van de VVB.

III. De pioniersjaren van de Volksunie, 1955-1958

Het politiek klimaat was voor de beginnende VU zeer ongunstig. Na de verkiezingen van 1954 kwam er een linkse regering aan het bewind o.l.v. de socialist Achiel Van Acker. Deze regering stond op zijn zachtst gezegd ver van de Vlaamse Beweging; de communautaire problematiek werd door de links-rechts tegenstelling naar het achterplan geschoven. Vooral de onderwijspolitiek door minister Léo Collard, die de schoolstrijd in alle hevigheid deed oplaaien, was hiervoor verantwoordelijk. Het katholieke bevolkingsdeel, waarop de VU mikte, bevond zich nu in het defensief. De CVP kon zich als oppositiepartij dan ook zeer strijdbaar en radicaal opstellen. In die omstandigheden viel een doorbreken van de 'katholieke eenheid' door de Vlaams-nationalisten niet in bijzonder goede aarde

bij de rechterzijde. Zelfs vanwege 't *Pallietkerke* kreeg de VU nauwelijks enige steun : de stichting van de partij werd door het blad niet eens vermeld.

Bovenop de politieke polarisatie kwam nog het feit dat de verkiezingsuitslag van 1954 niet bijzonder hoopgevend was geweest en erg groot was de aantrekkingskracht van de nieuwe partij niet. Het leek voor de VU bijgevolg dus niet gemakkelijk te zijn om nieuwe politieke krachten aan te lokken. Bovendien ging het activeren van mensen uit 'oude' nationalistische families moeizaam; het schrik-effect van de repressie zat er bij velen nog steeds in. De schaarse Vlaams-nationalisten die desondanks al (opnieuw) politiek actief waren ten tijde van de stichting van de VU, waren het onderling oneens. De VU zou er evenwel in slagen om de meeste oudgedienden van de Vlaamse Concentratie en de belangrijkste krachten uit de eerste VVB in haar rangen te krijgen. Zeer geleidelijk kwam de organisatorische uitbouw van de partij op gang. Na een jaar werking had de VU 1300 abonnementen op haar blad verzameld, op de vooravond van de verkiezingen van 1958 was dit opgelopen tot een goede 3000.

Centraal in het VU-programma stond het federalisme⁹. Dit werd gespecificeerd in een aantal concrete eisen. Een gedetailleerd plan voor een federale bevoegdheidsverdeling in België werd door de partij pas in 1967 uitgewerkt. Wel verklaarde de VU zich in de beginfase van haar bestaan akkoord met het ontwerp van federale grondwet dat in 1952 was uitgewerkt door het 'Vlaams-Waals college'. Wat dit betreft was er dus een duidelijke breuk tussen de VU en de voormalige Vlaamse Concentratie. Opvallend was vooral dat de VU bewust iedere Heel-Nederlandse of anti-Belgische aspiratie vermeed. De realistische en legalistische optie was trouwens - naast de persoonlijke rancunes - oorzaak van een zekere breuk tussen de VU en de Vlaamse Concentratie qua politiek personeel : een aantal oudgedienden van de laatstgenoemde partij maakten daarom niet of slechts met tegenzin de overstap naar de VU. Van meet af aan was er vanuit de radicale rechterzijde kritiek op het nationalistisch gehalte van het VU-programma; het zou een constante blijken in de geschiedenis van de partij.

Naast het federalisme stond de amnestie-eis vooraan in het VU-programma. Onderzoek m.b.t. de provincie Limburg en het arrondissement Antwerpen wees uit dat de VU-kaderleden daar zeker tot de verkiezingen van 1965 voor meer dan de helft afkomstig waren uit gezinnen die op één of andere manier in aanraking waren gekomen met de repressie. Zonder twijfel was de VU dus een partij gedragen door 'zwarten' en bezat de amnestie-eis de grootste mobiliserende kracht onder haar aanhangers. Een afstandelijke benadering (laat staan een veroordeling) van de collaboratie was moeilijk denkbaar. Amnestie was tevens één van de zeldzame thema's waarover onder de Vlaams-

9 A. VIAENE, *Programmatiese identiteit van de Volksunie*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KULeuven, 1972, *passim*.

nationalisten een algemene eensgezindheid bestond en waarbij ook vele (katholieke) Vlaamsgezinden zich toen konden aansluiten.

Sociaal-economisch vertoonde het VU-programma aanvankelijk nog inhoudelijke trekjes uit het interbellum. Het werd immers getypeerd door een organische visie met corporatistische inslag en door een verwerping van de traditionele doctrines. In het bijzonder zette de VU zich af tegen de marxistische theorie van de klassenstrijd. Voor de VU bestond de maatschappij uit een geheel van natuurlijke gemeenschappen. Vooral de middenstand en de landbouwers kregen daarbij bijzondere aandacht. In het economische eisenpakket van de VU kwamen deze groepen duidelijk aan bod ; grote inhoudelijke verschillen met het CVP-programma waren er daarbij evenwel niet. Tot 1958 bleef het sociaal-economisch programma van de VU bijna uitsluitend een landbouwers- en middenstandsprogramma. De verklaring hiervoor is dat de partij zichzelf profileerde als een voortzetting van de CVV en voor de bewuste materies over onderlegde medewerkers beschikte. Voor wat betreft de landbouw kwam daar nog bij dat de partijleiding - gezien de impact van het Vlaams-nationalisme in de agrarische gebieden tijdens het interbellum - ervan overtuigd was dat het platteland “de voornaamste bodem voor het Vlaams-nationalisme” was. Veel aandacht voor de arbeidersklasse was er niet in het eerste VU-programma. Er werd enkel gepleit voor een bestrijding van de werkloosheid en van de toenmalige pendelarbeid (van Vlaamse werknemers naar Wallonië) door een industrialiseringspolitiek gericht op Vlaanderen. De verwaarlozing van de arbeidersklasse was in die tijd overigens typerend voor de Vlaamse Beweging in haar geheel.

In 1958 namen de Vlaams-nationalisten voor de derde keer na de Tweede Wereldoorlog deel aan de parlementsverkiezingen. Het werd voor de VU de eerste electorale test. Als pluspunt gold de minimale organisatie die de partij had weten op te bouwen. Het was echter bijzonder twijfelachtig of de VU nieuwe kiezerslagen zou weten aan te spreken. De verkiezingen spitsten zich immers volledig toe op de Schoolstrijd. In deze botsing tussen katholiek-rechts en vrijzinnig-links dreigde de VU electoraal verpletterd te worden. De katholieke media schermde volop met ‘de ziel van het kind’ tegen de VU-lijsten ; Mgr. De Smedt van het bisdom Brugge verklaarde stemmen voor de VU in een herderlijke brief zelfs tot ‘zwaar zondig’. Een mogelijke absolute meerderheid van de CVP in de Senaat - waardoor een heruitgave van de linkse regering onmogelijk zou zijn - werd door vele Vlaams-nationalisten belangrijker geacht dan de eigen lijsten: ‘t *Pallieteker* riep herhaaldelijk op om enkel voor de Kamer op de VU te stemmen. De katholieke druk woog zwaar op de VU-partijtop, maar nadat onderhandelingen met de CVP over samenwerking op niets waren uitgelopen, bleef er geen andere keuze over dan zelf op te komen voor Kamer en Senaat. Een onthouding zou de VU allicht niet overleefd hebben. Op 1 juni 1958 verzamelde de VU voor de Kamer net geen 105.000 stemmen (2,96% in Vlaanderen), voor de Senaat had men er slechts 78.000 (2,23%). Nog steeds was men geen stap verder gekomen dan de Vlaamse Concentratie in 1949. Enkel partijvoorzitter

Frans Van Der Elst werd in Antwerpen voor de Kamer verkozen. De teleurstelling was enorm. *'t Pallieterke* verklaarde iedere kans op een nieuwe Vlaams-nationale partij zelfs voorgoed dood en begraven. Het geloof in een Vlaams-nationalistische partijvorming liep dus opnieuw een ernstige deuk op. Ongetwijfeld heeft dit de bewegingsformule nieuwe kansen gegeven, alleszins zou de VVB in de volgende jaren eindelijk tot een duidelijke uitbouw komen.

Voor de gemeenteraadsverkiezingen later in 1958 besloot de VU zich te onthouden ; de partij had noch de organisatorische mogelijkheden noch de moed om opnieuw in het strijdperk te treden.

IV. Naar de doorbraak, 1959-1965

Met het afsluiten van het Schoolpact begon een nieuw tijdvak in de Belgische politiek. De tegenstelling tussen confessioneel en vrijzinnig verdween naar het achterplan en de communautaire problemen overheersten meer en meer de politieke agenda. De Vlaamse en Waalse Beweging legden respectievelijk hun clericaal en anti-clericaal karakter af en dreven beide steeds duidelijker op een nieuw elan. Aan Vlaamse zijde kwam het voor het eerst met succes tot een pluralistische mobilisering naar aanleiding van de plannen om een nieuwe talentelling te organiseren. In de jaren 1958-1959 lukte de VVB

- VU-volksvergadering in de Antwerpse Majestic in 1957 : de sfeer van het verleden is nog tastbaar. (Foto Bart De Wever, Berchem)

erin om tientallen verenigingen (inclusief enkele linkse) te verzamelen om hiertegen te ageren. Daarbij kwam het voor het eerst sinds de oorlog tot een betekenisvolle samenwerking tussen flamingante en nationalistische groepen, ondanks het feit dat in die laatste 'zwarten' militeerden. De samenwerking werd in maart 1959 bestendigd met de oprichting van een overkoepelende organisatie onder de naam Vlaams Actiecomité voor Brussel en Taalgrens (VABT). Onder meer de drie cultuurfondsen maakten er deel van uit.

Het veranderende politieke klimaat speelde in de kaart van de VU. De partij kende organisatorisch nog steeds geen spectaculaire vorderingen, maar in een herlevende Vlaamse Beweging kon de Vlaams-nationale partij toch trachten een speerpuntfunctie te vervullen. Alleszins kwamen de taalpolitieke problemen, het traditionele terrein van de Vlaams-nationale partijpolitiek, weer op de voorgrond. Bovendien was het ergste leed van de repressie inmiddels geleden. Bij de parlementsverkiezingen van 1961 slaagde de VU er dan ook in haar electorale basis aanzienlijk te verbreden. De partij haalde 182.000 stemmen voor de Kamer (5,15% in Vlaanderen). Voortaan zetelden er 5 VU'ers in de Kamer en 2 in de Senaat. Eindelijk kreeg het geloof in de Vlaams-nationale partijpolitiek een impuls. De verkiezingen bleken voor velen het sein om tot de VU toe treden. Het aantal abonnementen op het partijblad maakte een opmerkelijke sprong van 3840 in maart 1961 naar 8693 eind 1961 ; het aantal gemeentelijke afdelingen en kernen steeg van een 40-tal in 1960 tot een 180-tal in 1964. De VU professionaliseerde in de volgende jaren haar werking en groeide uit tot een partij met volwaardige structuren.

Inmiddels bleven de politieke omstandigheden voor de VU in gunstige zin evolueren. Na de parlementsverkiezingen van 1961 vormde zich een CVP-BSP regering die aankondigde dat ze de communautaire problematiek zou aanpakken : reconversie van de Waalse mijnstroken en voorbereiding van een grondwetsherziening (dat waren de Waals-socialistische eisen), de taalgrens vastleggen, een oplossing voor de taalproblemen in de Brusselse agglomeratie nastreven, de zetelaanpassing in het parlement doorvoeren, taalevenwicht in de centrale besturen en het Ministerie van Opvoeding en Cultuur splitsen (dat waren de Vlaams-christelijke eisen). De communautaire initiatieven van de regering stimuleerden zowel de Vlaamse als de Waalse beweging. De niet-partijpolitieke Vlaamse Beweging, meer bepaald het VABT dat organisatorisch werd overheerst door de VVB, gaf met de organisatie van de marsen op Brussel blijk van een onverhoopte slagkracht. De thema's van het VU-programma stonden dus volop in de publieke belangstelling en in de politieke actualiteit.

Programmatisch begon de VU overigens aan een aanzienlijke evolutie, meer bepaald een verruiming. De partij wenste haar aandacht uit te breiden tot alle maatschappelijke en politieke problemen die zich voor het Vlaamse volk stelden. De partijcongressen van

1962 en 1963 zetten deze tendens duidelijk in. Op sociaal-economisch vlak ging het aannemen van een volwaardig programma gepaard met een koerswijziging in sociaal-democratische richting. Bij sommigen in de partij bestond het inzicht dat de VU enkel op die manier meer kon worden dan een scheurpartij terend op de rechterzijde van de CVP. Het zogenaamd 'sociaal-flamingantisme' (waarbij de eisen tot federale en economische structuurhervormingen aan elkaar werden verbonden), dat vooral werd gepropageerd door leidende figuren binnen de VVB (en dus het VABT), vond zijn weg naar de VU. Allicht speelde ook de visie op de Waalse beweging, die een uitgesproken socialistisch karakter had, haar rol in deze evolutie.

De traditionele nationalistinnen - die de VU beschouwden als een na-oorlogse uitgave van het VNV - bekeken de nieuwe sociaal-economische marsrichting met stijgend wantrouwen en ongenoegen. De belangrijkste spreekbuis van deze strekking was onmiskenbaar 't *Pallieterke*. Binnen de partijtop tekende de verdeeldheid zich steeds scherper af. Vanaf eind 1962 barstte het conflict in de VU in alle duidelijkheid uit rond de kwestie van de zogeheten 'Vlaamse frontvorming' (dit was het plan om de VU bij de volgende verkiezingen te laten opgaan in een breed Vlaamse front met een aantal leidende figuren uit de niet-partijpolitieke Vlaamse Beweging)¹⁰. Uiteindelijk trokken de traditionele nationalistinnen aan het langste eind. De belangrijkste pleitbezorger van de Vlaamse frontvorming, het Brusselse kamerlid Daniël Deconinck, kwam als gevolg daarvan op in Brabant met eigen lijsten tegen de VU.

Ondanks alles stonden de doorbraakverkiezingen van 1965 voor de VU toch in het teken van de verruiming. De partij slaagde erin om op vele plaatsen nieuwe en sterke kandidaten aan te trekken; de gunstige electorale verwachtingen waren daar allicht niet vreemd aan. De partij haalde nu bijna 347.000 stemmen voor de Kamer (9,94% in Vlaanderen). Voortaan telde de VU 12 kamerleden en 5 senatoren. Onder de nieuwe mandatarissen namen figuren als Hugo Schiltz en Maurits Coppieters het voortouw in de verdere ideologische vernieuwing van de partij.

Met de electorale doorbraak van het Vlaams-nationalisme na de Tweede Wereldoorlog werd meteen het eerste hoofdstuk geschreven in een kroniek van een aangekondigde scheuring. Van meet af aan was in de VU de dualiteit aanwezig tussen het zoeken naar een nieuwe toekomst voor het Vlaams-nationalisme en de onmogelijkheid afstand te nemen van het verleden. De nadruk op vernieuwing (verrijzenis) of op restauratie (herrijzenis) werd uiteindelijk een echte breuklijn. In de jaren zestig kwam steeds duidelijker een eigentijds, reformatorisch en pluralistisch Vlaams-nationalisme

10 BART DE WEVER, *op.cit.*, p. 245-268.

tegenover een traditionalistisch, radicaal rechts en emotioneel anti-Belgisch Vlaams-nationalisme te staan.

* BART DE WEVER studeerde in 1995 af als historicus aan de KULeuven. Daarna werkte hij een tijdlang voor de Koninklijke Militaire School. Sinds 1996 is hij aan de KULeuven verbonden als voltijds assistent. Hij doctoreert over het politiek Vlaams-nationalisme na de Tweede Wereldoorlog.